

MÉRLEGEN

A semmit tudni pontosan

Nádas Péter: Emlékiratok könyve

Egy művészi korszak válságosságának és válságtudatának biztos jele, ha az alkotások címében feltűnően gyakoriakká válnak a műnemi-műfaji kategóriák és az esztétikai terminusok. Tanácstalanság és önmagát szuggeráló akarat, tűnődés és irónia munkál ilyenkor a címadásban – önkénytelenül és óhatatlanul. Akkor szívja magába a cím a „regény”, a „mese”, vagy a „történet” szót, ha a mese meghalt, ha az író bizonytalanul érzi magát a választott műfaj keretci között, ha nem tekintheti evidenciának egy történet elmondását, akkor a „val-lomás” és az „emlékezés”, ha a mű mindenekelőtt arra szolgál, hogy az el-vesztett személyiség megtalálja és meghatározza önmagát – a fogalmazásban. Az utóbbi évek magyar epikájában gyakoriak az effajta címek, s éppen a leg-jobbaknál. *Nádas Péter*, az *Emlékiratok könyve* írója, az utóbbi évek egyik legnagyobb és legrangosabb epikai teljesítményének létrehozója, maga sem kivétel ez alól. Egyik novelláskönyve fölött a *Leírás* szót olvashattuk, korábbi, nagy jelentőségű regénye egyenesen egy klasszikus regényváltozat utolsó da-rabjának tünteti föl magát (*Egy családregény vége*), de címmé emelte a köny-vek könyvét, a Bibliát is. Legújabb munkája, amelyen több mint tíz évig dol-gozott, szerzetesi elvonultságban és aszkétikus fegyelemmel, ez a hatalmas, öt-veníves korpusz már címével is utal korunk epikájának – és magának a szo-cialis létezésnek – a krízishelyzetére, és a válság – egyfajta személyes – meg-haladásának lehetőségére.

Az elvesztett és megtalált, ám csak egyetlen alkalomra érvényes forma hir-deti magát a címben. Emlékiratnak titulálni egy regényt, századunk utolsó előtti évtizedében, tüntető manierizmus volna. Itt több emlékirat könyvbe fog-lalt, tehát rendszerezett, valaminő teljességre és kerekdedségre törő kompo-zíciójára utal az író címválasztása, s emellett emlékeztet a magyar biblia szakaszcímeire is. Manierizmus és klasszika, válság és harmónia, a diabólikus történelem és a divinus tradícióira emlékező ember, természetszerű lét és vi-lágító tudat egyidejűségének és dilemmájának remeklő szintézise az *Emlék-iratok könyve* című regény. Mert regény ez a magiszteriális munka, s nemcsak azért, mert három teljesnek mondható élettörténet és sorsrekonstrukció fog-lalata. (Ezek részben egyidejűek és párhuzamosak, részben előzmény- és kö-vetkezményviszonyúak.) Regény azért, mert történetfilozófiája határozott mag köré épül; a személyes és történelmi vágyak és bűnök, törekvések és lehetősé-gek korrelatívák; stílusosan végiggondolt és nyelvi gazdagságában egyszemű, s így művészi világképe koherens. Sőt továbbmenve: számos regénytípus ele-gyedik itt és számos tudatosan beépített hagyomány. A goethei nevelődési re-gényre és a Thomas Mann-i mítikus regényre érdemes utalni elsősorban, de clyan formákkal is rokonságba hozható, mint a családregény, a historizáló

életkép, a szecessziós élményrekonstruáló műleírás, a „regény a regényben”-féle szerkesztmény vagy a rejtvényyszerűen mozaikos új regény. A múlt rétegei közül meghatározó jelentéstartalommal a századvég-századelő, a *belle époque* van jelen, a történetfilozófiai elmélyüléshez a legtöbb motívummal a II. világháború utáni első évtized Kelet-Európája járult hozzá. *Nádas Péter cbben a könyvében meg tudta valósítani azt, amit a legnagyobbak*: a személyiség vizsgálata oly intenzív, sokoldalú és tartózkodástól mentes, hogy minden egyéni bűn és erény történelmi súlyú és mitológiai távlatú lesz.

A regény minden eleme, minden struktúrája egyidejűleg mutatja a klasszicizáló törekvést (vagy nosztalgiát) és a klasszikát, mint formát és mint vágyott létkeretet feszítő zavart, történelmi bomlottságot, abszurditást.

Kitüntetett szerepe van a regényben a hármas számnak és – főleg – az emberi-érzelmi viszonyokban a háromszög mágikus-jelképes trigonometriai alakzatának. Három emlékirat tanácstalan, borzongó és lelkesült résztvevője az olvasó. E három memoár súlya és kompozíciós helyzete azonban nem egyforma. A fő szöveg egy harminc éven túli névtelen magyaré, aki hosszabb keletberlini időzése alatt egy színház végletesen alságos és valós közegébe csöppenve s egy maga számára is meglepő homoszexuális kapcsolatba merülve tárja föl önmaga múltját, igyekszik megérteni összezavarodott jelenét. S magát a megélt három történelmi évtizedet. (Példásképp az az epikus metodikai sokoldalúság, amivel ennek a korszaknak élesen átvilágított politikumát Nádas személyesen hitelesíti és poétizálja.) A második emlékirat fikció a fikcióban: a főhős barátjának és szerelmének képzeletbeli – német – nagyapját rekonstruálja a századfordulón. S végül a harmadik sorsképlet a kommentáló itthoni gyermekkori baráté, aki a memoáriró hagyatékát rendezve, s tragikusan brutális haláláról is beszámolva, személyiségével mintegy ellenpontot is képez: a veszélyes nyitottsággal szemben a nem kevésbé veszélyes bezáródását, önlefokozását. Övé az utolsó előtti szakasz, míg a másik két szál oly módon váltakozik, hogy két „mai” fejezetet egy „múltbeli” követ. Háromelemű tömbök nem teljesen szabályos váltakozása tehát a kompozíció.

A szerkezet kulcskérdése a személyes múltjának vizsgálatába merülő, s abból önismeretre és *modus vivendire* szert tenni próbáló magyar és képzelgésből megszülető hajdani német fiatalember biográfiájának összekapcsolódása, s ezt az író bámulatos invencióval, átérzőkészséggel oldja meg, kerülve minden formális vagy ideologikus „választ”. Ábrázol az első szótól az utolsóig. A költött alak éppúgy az önreflexió terméke (amellett, hogy ő is az önmagára vonatkoztatást tartja az egyetlen megismerési formának), mint minden más, amihez a főhős emlékező benső utazása során kényszerből vagy belátásból eljut. Illusztrálja is, motiválja is vele a sorsát. Imaginárius önarckép, a vágyteljesítő mechanizmus és a történelmi magyarázat médiuma. A polgári lét válságtörténetének kezdő és végpontján áll Thoenissen és kitalálója. Remek érzékkel fordul Nádas a századforduló német kulisszái felé – a Thomas Mann-i forrásokhoz, amikor a polgári létezés alapdilemmáját (a túlrettet szépséggel körítve) akarja megfogalmazni a tragikus szerepkényszer (szociális, morális, intellektuális, nemi stb. terepeken egyaránt), amely a látszatok és a valóság szétválasztásából fakad. A fiktív Thoenissen valós életidejében válik nyilvánvaló hamissággá a „polgári illem” s minden idetapadó rítus, az a felfogás, hogy „az életnek, akár az élet ellenében, mindig és mindenképpen működőképesnek kell maradnia”. (Jellemző, hogy az emlékiratíró akkor veti papírra ezt a felismerését, amikor gyermeki élete egyik legdrámaibb pillanatáról számol be a sztálinizmus mélypontján.) Thoenissen számára a polgári lét kri-

zise, a mindennapos élethazugság állapota megrázó, személyes élmény. Kitalálójának már csak kódos emlék, amiről nagyszülceinek prehisztorikus méltósága és valószínű olvasmányai tudósítják. Nádas Péter azt vizsgálja a vérbeli epikus minden lehetőségét latba vetve, hogy ugyanaz az érzelmi-tudati krízis mennyiben azonos és eltérő akkor, ha mögötte a megingathatatlan látszó nemzeti-történelmi jelenlét, mint valóság áll, és ha a történelem, mint valóság válik kérdéssé, mind a nemzetek, mind az egyén számára. Egy századfordulós fürdőhely nosztalgiával színezett gazdagsága az egyik topográfiai embléma, a mai berlini U-Bahn a másik. Az előbbi oly szép, hogy elég, ha önmagára utal csak, a másik arra az abszurditásra és korunk nagy tanulságára, hogy a történelem önmagát is megsemmisítheti, hiszen ami Berlin alatt van, az van is, meg nincs is. A két történet helyszíneiben, élethelyzeteiben és érzelmi viszonyaiban természetesen sok a hasonlóság, a két hős is rokona egymásnak tudatosságban és kiszolgáltatottságában. De Thoenissen míg érzelmi zavaraival küszködik, azt hiheti: az önmaga választotta úton jár és a maga életét éli – kitalálója számára már önnön személyiségének megtalálása is mind reménytelenebb feladat, noha ez lenne egyedül hozzá méltó ebben a léttelen létben. Az előbbi még utazhat, megismerheti a kaland varázsát, az utóbbinak csak a céltalan tévelygés és a szökés jut osztályrészül. Ez a toposzváltás az egyik nagy írói leleménye a regénynek.

Az *Emlékiratok* könyvének legfőbb újdonsága a magyar irodalomban a személyiség válságának rendkívül intenzív, sokoldalú, brutálisan nyílt és mégis költői szép ábrázolása. A középpontban az a felismerés áll, hogy a test, a testiség az egyetlen biztos valóság, csak az érhető tetten szavakkal, aminek testi jellege van. S a test regulázhatatlan viselkedése nemcsak önmagáról árulkodik, hanem a historiáról is, és a kiüresedett személyiség csak a testiség révén emlékezhet a humanitás mitológiai idejére és távlataira. A három emlékiró – akiknek sorsa úgy is szemlélhető, mint egy regényíróé, egy befejezetlen regény történetéé és egy utólagos kommentálóé – különböző mértékben és formákban, de igazából csak a „test nyelvén” tud szólni, hiszen a világ minden más kommunikációt hiteltelenné és valószínűtlenné tett. Persze a test szava is lehet hazug, alakoskodó, semmitmondó. Ennek leleplezésére szolgálnak Nádas *páratlanul érzékeny* gesztusleírásai és magyarázatai, amelyek intenzitásuk ellenére sem válnak soha nyíltan auktorialissá, mindig a szereplők tudatát is követítik. Am a szereplő személyek sorsa talán azért szakad meg szükségszerűen, bár váratlan és dűrva módon, mert tudják-tudjuk, hogy a test még üzenethordozónak, sőt üzenetnek is kevés, a szubjektum egyetlen valósága ugyan, de *nem egzisztencia*.

Amíg a világ egyre torzabb testalakváltozásokkal, betegségekkel vall önmaga csődjéről, az egzisztenciáját – pöre önmagát – kereső intellektus számára csak a tévelygés kényszerpályái maradnak, az igazi alternatívákat nélkülöző döntéskényszer sora. Rendkívül jellemző és mitológiai erejű tény például az, hogy a kínálkozó szerepek közül kettő emelkedik ki, a *kémé* és a *leselkedő*. Nem a mindennapok erkölcsi rendjét sértő magatartásformák ezek: *minden erkölcsön túliak*. A spion és a voyeur egy tőről fakadó léthelyzetek, létajánlatok. Az eltorzult megismerés fut itt vakvágányra. Ha a valóság áttekinthetetlen, ha minden titoknak látszik, ha a látszatok uralma határozza meg a szociális együttélés minden szintjét, mi más marad, mint a kémkedő, leselkedő fürkészés, a maga gyermekes és emberhez méltatlan módján. Meglelni szeretkező párokat, heteken át figyelni egy színházi próba minden tuda-

tos és önkénytelen akcióját, föltárni a rejtőzködő bűnt és szépséget – a regény története és a regény poetikája erre a motívumsorra is felfűzhető, hiszen ez egyszerre korkép és vallomás, kórjelentés és ars poetica. *A történelmet itt is lelepleződni engedi az író.* Egyfelől jelképes értelmű az a fénykép a századfordulóról, ahol a kamera buja és beteg, élveteg és torz testeket és testrészeket rendez klasszikus drapériák és kulisszák között kompozícióba, hogy kileshesse a mesterkéltégben igazi valójukat – mintegy az antikvitás, a klasszika prostitúciójaként is. (Erősen emlékeztetve *Wilhelm von Gloeden* hajdani beteg és ma is lenyűgöző alibi fotóira.) A másik zsánerkép századunk ötvenes éveinek kelet-európai gyermekeié, akik atyjuk (a hatalom bemooskolt kezű rezidensei) íróasztalát feszegetik terhelő bizonyítékok után kutatva. A párhuzam és ellentét egy másik vetülte: míg a testi torzulás a századfordulón egy bizarr formájú és ősi emlékeket idéző kézfej, amely a szépséget is hangsúlyozni tudja, az ötvenes években és utóbb már a gyengelméjűség, a rák, a neurózis végtelen változatai üzennek a história bomlásáról.

A műben megismerhető emberi kapcsolatok és a hősök ezekhez való viszonyulásai az „istení eredetű pornográfia” jegyében szerveződnek. Minden fontos társas kapcsolat három főből, két férfiből és egy nőből áll. Ebben a minden klasszikára oly jellemző háromszögben igyeckeznek eligazodni a résztvevők egyidejű és cserélődő hetero-, homo- és magánszexuális szerepekkel. Eme helyzet mitológiai realitását legszebben az *Egy antik faliképre* című fejezet írja le. Itt egy régi antik tárgyú kép önmaga a rejtély, a megoldandó feladat, ami egyúttal életprogram is, az önazonosság megfejtési lehetősége (kényszere) – hiszen a műtárgy és a valóság kölcsönösen egymás kompozíciójába mosódik. Felbukkan itt *Hermaphroditosz, Narcisszus, Pán* stb. a századforduló művészi ön- és létértelmezésének minden kedvelt mitológémája. S mindez elválaszthatatlanul a beteg realitástól. Egy csigakert véletlennek látszó látványa egyszerre emlékeztet a manieristáktól oly kedvelt emblémára és utal a regény emberképének mélységére. A „rejtett” kétneműsége, amely egyszerre véli magát az istenckhez közelállónak és látja magát a természet csapdájába esettnek. A létezés garanciája csúfolódik ki ezekben az erotikus (Erosz!), orfikus, platonista kalandokban. A történelem természetesen a mű ezen régióiban is tetten érhető, olykor csupán az ellenséges és értetlen konvenciórendszer föl-villanásaiban. A szabadságvágy és az érzelmi, sőt politikai anarchia viszonyáról nem tanulság nélküli felidézni a századforduló jeles szexológusától és bölcsésztől, *Ivan Blochtól* közölt emlékiratot, amely a *Korunk nemi élete* című összefoglalásában (1906) olvasható. (Adalék az orosz forradalom pszichológiájához. Egy algolagnista forradalmár fejlődéstörténete.)

Az *Emlékiratok könyve* gondolati sokszínűségét, stiláris igényességét és nemességét, a benne sodródó hatalmas műveltséganyagot igazából csak tanulmányok sora tudná méltón elmezni. Itt és most csak összegezzhetjük; ez a mű generációs szintézis, annyi írói keresés és fragmentális munka után. Pszichológia és történetértelmezés, írói tudatosság és politizáló tisztesség, ösztönösség és fegyelem olyan bátor és tiszta ötvözete, hogy nem nagy kockázattal jósolhatjuk meg neki a maradandóságot. (Szépirodalmi)

ALEXA KÁROLY

Németh G. Béla:

Századutóról-századelőről

Ne kerüljük ki óvatoskodón a tényt, ne tegyük hallatlanná a szóbeszédet, ámde törekedjünk tüstént lehető és ésszerű magyarázatára is: nem keltenek akkora feltűnést, nem gerjesztenek oly fokú szellemi izgalmat az utóbbi években *Németh G. Béla* tanulmánykötetei, mint a jócskán készletetett, mégis szikrázó pályakezdés idején. Mondják: túl magasra helyezte a mércét oly könyveivel, mint volt a *Mű és személyiség*, a *Türelmetlen és késlekedő félszázad*, de legkivált a nagyszerű, egészében és részleteiben reveláló csejű *Létharc és nemzetiség*. A bennük képviselt igényt és színvonalat állandósítani, hosszú távon megőrizni, főként pedig felülmúlni – ekként a véelkedéscsk – jöszerevel képtelenség.

Semmiképp sem csatlakozhatunk e hiedelmekhez és híresztelésekhez, s igazunkban – egyébké bizonyságoktól most eltekintvén – a legutóbbi könyv, a *Századutóról-századelőről* ismerete is megerősít. Eleve helytelennek és jogtalanak ítéljük a várakozást, amely egy nagy formátumú, iskolateremtő tudós pályafutását csakis szenzációsorozatként, múról műre manifesztált önfelülmúlásként hajlandó méltányolni. A sport világában bizonynyal érvényes szemlélet aligha hatályos az irodalomtudományban. S optikai csalódás, otromba arányvétel, ha egy szervesen épülő oeuvre egyes darabjainak újdonság-, illetve primer hatásértékét összetévesztjük az immans szakmai értékekkel, s az előbbiekké – érthető – csökkenése miatt már is az utóbbiak zsugorodására következtetünk. Valljuk: valóban nagy dolog egy, a korábbiakhoz képest merőben új tudományos látásmód és gyakorlat megteremtése, ám – ha kevésbé mutatványos is – legalább ily nagy dolog a látásmód és gyakorlat őrzése, továbbvitele, honosítása, Németh G. Béla egyik kedvenc szavával: begyökereztetése. Mi esemény, reveláció – szellemi és szakmai értelemben – *revolúció* volt másfél-egy évtizeddel ezelőtt, a maga *evolúciós* korszakába érkezett az utóbbi esztendőkkben. E periódus korántsem oly látványos és izgalmas, mint a korábbi, noha értékteremtésben egyáltalán nem marad amögött. S Németh G. Béla csak úgy azonos hajdani önmagával, hogy különbözik is tőle. Gondolat- és eszmerendszere, irodalomszemlélete, műelemző metódusa (stb.) zárt és nyitott egyszersmind, önelvű, stabil, pregnáns és koherens, ámde minden valódi érték integrálására, beolvasztására kész. Félreérti munkásságát, ki csak a konstans elemekre figyelmez benne, s nem veszi észre a kiégésülés, a gazdagodás, a magáévá hasonítás szándékát és hajlandóságát, a folytonosságon túl a szakadatlan újulást. Aligha véletlenül idézi a *Századutóról-századelőről* kétszer is a goethei tanítást: „változandóság az állandóságban, állandóság a változandóságban”. Önvallomás, életelv, ars poetica ez. S ha a babitsi életműből egy tanulmány a magunk szüntelen újraalkotására, újradefiniálására, újraidentifikálására szólító parancsot olvassa ki, rimel erre egy nemrégiben adott, a folytonos önhelyesbítés

szükségét nagy nyomatékkal hangsúlyozó nyilatkozat. „Mi az emberi következetesség és mi az emberi bátorság? – kérdi ez, hogy ekként válasszon: – Mindig újra végiggondolni és mindig újra korrigálni korábbi gondolatainkat. Az igazsághoz való következetes ragaszkodás: ez a következetesség; a bátorság pedig: a saját magunk hibáit állandóan bátran kutatni, korrigálni...”

Emez emberi és kutatói program jegyében születtek a *Századutóról-századelőről* tanulmányai is. Állandóság és változandóság, folytonosság és megújulás, önazonosság és önkorrekciónak egyként szemlélhető bennük. Tanúsítják ez írárok: a készből, a felhalmozottból csakis az gazdálkodik okosan, ki az egykoron megszerzettet nem feléli, hanem – mennyiségben és minőségben – örökösen gyarapítja. S tanúsítják ez írárok azt is: egy tudatosan s nagy igénnyel épített életművön meg kell jelennünk a folyamatos lelki érés, a szüntelenül gazdagodó tapasztalás évgyűrűinek.

Felületi jegyek regisztrálásával indítván a vizsgáldást: e könyv kompozíciója, tematikai sokszínűsége visszamatat Németh G. Béla korábbi, gyűjteményes köteteire. Hasonlít hozzájuk, ámde el is tér tőlük a *Századutóról-századelőről*, elegendő voltában is egyöntetűbb, még szigorúbban összefogottabb amazoknál. Könyvkritika, nekrológ, tárlatmustra nem talált helyet itt, s még az alkalmi írárok is (a *Szabó Lőrinc*-ről szóló avagy a *Sőtér-köszöntő*) emelt igénnyel készültek: kurta, de magvas és távlatos tanulmány kerekedett belőlük. Több pilléren nyugszik a konstrukció, s nem csupán a tudós érdeklődésének gócait jelölik ki e támaszok, hanem mércéként, állandó bemerési, tájékozódási, hivatkozási pontként is funkcionálnak. *Arany János*, „a szigorú nemzeti költő”, „...irodalmi gondolkodásunk fő mestere”, *Babits*, „a szabadító” és a kései, „a kimondás törvényét” fölismerő *József Attila*: ők hárman a kötet legfőbb szereplői, hordozván a gondolati építmény iradatlan terheit. Jelzi fontosságukat a körülmény, hogy rendre több (három avagy négy) tanulmány foglalkozik velük, s róluk, kivált az első kettőről szólván, Németh G. Béla a saját – használjuk az ő terminológiáját – célveiről és célértékéről is rengeteget elmond. Ha hármójukkal nem vetekedhet is, lényeges szerep jut még a kötet gondolati statikájában *Kosztolányinak*, *Illyés Gyulának* és *Pilinszky Jánosnak*. Ez utóbbi kettő feltűnése jelzi: Németh G. Béla folyvást új értéktartományok meghódítására tör, régi vonzalmait friss választásokkal és vállalásokkal egészülnek ki mindig. Nem csupán az állandóság, a folytonosság, az önazonosság manifesztuma a *Századutóról-századelőről*, hanem a változandóságé, a megújulásé, az önkorrekciónak is. Túl a már jelzett (*s Radnóti*, *Szabó Lőrinc*, *Simon István* nevével is szemléltethető) tematikai gazdagodáson, tanúsítják egyéb mozzanatok is az „évgyűrűk” szaporodását. Kivált feltűnik e gyarapodás, a „változandóság az állandóságban”, ha oly alkotók és művek analízisére figyelmeztünk, kik és mik már évtizedek óta bűvkörükben tartják Németh G. Bélát. Vessük például korai Komjáthy-tanulmányát a mostanihoz, s kitetszik legott: a különbség, a többlet aligha függ mennyiségi mutatóktól: a minőséget illeti legfőként. Vessük a régebbi *Buda balála*-konceptiót a jelenlegihez, s könnyű belátunk: nem csupán a kifejtés terjedelme változott, hanem az interpretáció egésze. S ha netán föltételeznők: a századutó kismestereiről, *Peteleiről*, *Gárdonyiról*, *Tömörkényről* (s a többiekéről) avagy *Az eszmélkedő, kései Mikszátról* adott portrészorozat mindössze „bővített újrakiadása” a kor-

szakmonográfiából ismerősnek, alaposan mellétognánk. Tény, hogy az értékhangsúlyok clostása mindkét könyvben hasonló avagy teljességgel meg is egyezik, tény, hogy ezúttal is *Az én falum és Az öregtekintetes* íróját becsüli leginkább Gárdonyiban Németh G. Béla, illetőleg a *Faragó János megégett* című történetet mutatja föl megint a Tömörkény-novellisztika mintaműveként (stb.), a tüzetes szövegszembesítés viszont arról győz meg: a tudós magaslati nézőpontja ezúttal még inkább érvényesül, mert a közlre hajlás is lehetővé vált, s az elemzések most egyszerre távlatosak és bensőségsek, mélyek és árnyalatosak. A változandóság az állandósággal fonódik össze itt, s az önazonosságot önkorrekción járja át.

Még nyilvánvalóbb a továbbépülés, az új s új identifikáció megvalósulása a frissiben hódított szerzők és alkotások esetén. Minden író és minden mű méltó elsajátítása új megközelítési módokat, új szemléleti formákat kíván: a tudós témavilágának bővülése nem csupán tematikai jelentőséggel bír. Közvetve vagy közvetlenül a szellem összes szférája gazdagszik ilyenkor, a megszerzett tanulságok mindenüvé átsugárzanak. A mennyiségében és minőségében gyarapodó irodalomértés a folyvást tökéletesülő ön- és világértés eszközlője lesz, ez utóbbiaktól pedig ismét az előbbihez jutunk vissza. Az évgvűrük metaforája ily jelentésben is érvényes. Minden revelatív mű újjáalkotni segít bennünket, s újjáalkotottként egyre több a közünk más, ugyancsak revelatív művekhez. Folytonos oszcilláció és spirálmozgás: e két fogalom egyazon lényegre utal.

Ideje már (s itt logikus igazán) szólanunk Németh G. Béla irodalom- s vele együtt létfölfogásának velejéről. Noha sugárzó centruma immáron rég kialakult, mozgásában, alakulásában szemlélhető (s ragadható meg) ez is. Az állandóságot változandóság járja át, önmagára zárulás helyett bővül és mélyül folyvást a koncepció. Németh G. Béla a létbölcseleti alapozású, nézőpontú és érvrendszerű irodalomtudomány európai rangú művelője, ki az ontológiai közelítés elsőbbségét vallja mindenkoron, légyen szó művészetről avagy tudományról. Ezért lett az *eszmélkedés* tanulmányainak egyik kulcsszava. Az érett Simon Istvánról mondja: „*Amit nem mulaszt-hat el igazi költő, nem mulasztott(a) el ő sem. Megpróbál szembeszéni létünk legnebezebb kérdéseivel ő is, s oly derűs-fájdalmas nyugalommal, vállalással tette ezt, hogy valamennyiünknek segít megtenni ugyanest*”. A Sötér-köszöntő szerint csak az a tudós hozhat létre jelentékeny életművet, ki „... az ember lényének, életének, históriájának megértéséhez és megvilágításához segít a maga szakági eszközeivel”. Egyértelmű és nagy súlyú beszéd ez, s épp a létbölcselet ily kitüntetett szerepe okán úgy talál-nók: Németh G. Béla irodalomfelfogása, irodalomértelmezése igen közel esik mindazokéhoz, kik (az utóbbi két évszázadban) a „művészetvallás” teóriáját hirdetik. Eme – számunkra teljességgel autentikus – felfogás szerint világunkban a művészet a vallás és a filozófia örökebe lép, funkcionálván profán, szekularizált religióként, adván az embernek a nagy kérdésekben eligazító létbölcseletet. Ezért követeli Németh G. Béla is minden igazán magasrendű irodalomtól a „transzcendálás akarata”-t, az „*Át-vezetést, átjutást, áttemelkedést... az egyes ember konkrét világának eset-szerűségéből az egyetemes emberi élet közös és általános lényegiségébe, abba, amit Lukács György nembeliségnek mond*”, ezért emlegeti a valódi művészet kritériumaként „... az életet vezérlő egyetemes erők” föliszcré-

sének szükségét, ezért hangsúlyozta már régebben s nagy nyomatékkal: „*A természeti lét lehetséges tragikussága, végességének tragikuma: minden esztétikának egyik kulcskérdése, amelyre ha választ nem adott, voltaképpen meg sem kezdte analízáló-értelmező-szintetizáló munkáját*”, s ezért központi kategóriája gondolkodásának itt (is) az oly gyakorta előbukkanó *pietas*. Nem a religiózus, hanem a humánus avagy a kozmikus változat. A világ, az élet, a dolgok lényegének, ősi és örök rendjének és törvényeinek megérzését, megértését és kifejezését jelenti ez, s a beléjük simulást, a megnyugvást bennük, áhitattal, örömmel és melankóliával. E pietásból nő ki a parancs: „... *legtöbbet a megalkotott, a műben megalkotott élet adja az egyénnek is, a közösségnek is.*”

Kivételesen emelkedett nézőpontú, magas igényű felfogás a Németh G. Béláé, s e következetesen érvényesített koncepció a magyarázata egyben irodalmári-tudósi szigorának. Csak a gondolataikért megküzdő, valódi eszmélkedésre képes (és fölismeréseiket a lehető esztétikai tökélyel kifejező) alkotókat s műveket becsüli és méltatja lelkesülten – s elhárítja magától mindazokat, kik egyáltalán nem vagy csupán esendően felelnek meg e kritériumoknak. Szólamosságnak, tisztázatlan eszmének, elmélyüléshiánynak nincs mentsége nála, annál gyakrabban hangoztatja a „lelki műveltség” követelményét. S mire, miért kell a folytonos, olcsó válaszokkal be nem érő gondolkodás? Kimondja ezt a Szabó Lőrinc-esszé: „*Napjainkat egyre riasztóbban önti el a mindent elborító emocionalizmus iszaphulláma. Az értékválság jajongó ismételtetése az újragondolás, az újrakövetkeztetés, a döntés elszánása nélkül üres malaszt*”.

E létbölcséleti fundamentumú és argumentációjú irodalomismeret filozófiai érvényű számvetést követel a történelemmel is. A múlttal – a jövő érdekében. A nemzeti kultúrát csakis az egyetemes kultúra összefüggésében hajlandó szemlélni, mert vallja: „... *lényegét tekintve minden irodalomnak azonosak az emberi-történeti feladatai, s azonosak a törvényei is*”. A partikuláris érdek és érték sosem nyomulhat nála a totális elc, részizgazság sosem tetszeleghet (és diktálhat) a végső, a kisajátító szerepében. Többször is ugyanazon szavakkal és indulattal utasítja el, hogy „... *a lényegen belüli különböztetés a lényeg helyébe lép*”-jen, s épp e türelmetlen óvás jelcz és parancsol valódi toleranciát. Úgy tetszik: ennek tudatosítása, „be-rögzítése” is a modern „művészetvallás” feladatai közé tartozik.

A létfilozófiai nézőpont primátusát képviselő irodalomfelfogás kitűnően megfér (és szervesen kiegészül) Németh G. Bélánál az egyes elemzések szociológiai és művelődéstörténeti, poétikai, pszichológiai és nyelvészeti (stb.) aspektusaival és módszusaival. A közeledés mindig sokágú, az eredmény mindig reveláló. Németh G. Béla szívesen alkalmazza együtt a hagyományos irodalomvizsgálat *für sie* s a hermeneutika *für uns* nézőpontját és módszerét, „... *egyértelmű, kifejtett, rendezett, ám toleráns értékítéleteket*” koncipiál, tanulmány- és esszéideáljának előképét pedig könnyű fölfedeznünk az Arany Jánoséban vagy a Babitséban. *Amit* mond, attól oly hatásos, *abogy* mondja.

Illendő-e ily rangú munka olvastán ellenvetésekkel előhozakodni, „kicsinykedni” (hogy a Németh G. Bélának is annyira kedves Arany János szavát idézzük a *Zrínyi és Tassó*ból)? Úgy tartjuk, föltétlenül. Méltóbb társa az elismerésnek, a nagyrabecsülésnek az őszinteség, mintsem a csak

látszatra udvarias (igazából viszont sanda és rosszhiszemű) elhallgatás. Ízlés- és megítélésbeli kérdésekről elsőül. Bármi éles elméjű és sziporkázó is a *Justb*-tanulmány, könyörtelenségével megriaszt. A magunk részéről több mentséget és magyarázatot találnánk az író számára, s az itt regisztraltnál több értéket vélünk megcsillanni hagyatékában (kivált a *Fuimus*-ban és a két *Napló*-ban). Nagyobb szigorral, kevesebb elnézéssel ítélők meg viszont *Herczeg* Nobel-díjra ajánlgatott regényét, *Az élet kapuját*. Rossz lektúrnek tartjuk e könyvet egészében, szimbolikája szánsalmasan sekélyes, didaktikája együgyű, művelődéstörténeti betétjei ismeretterjesztő színvonalúak. Kérdéses az is számunkra, vajon valóban csak erőtlenség és mesterkélt dialógusai miatt szorul-e Petelei a másodrangú írók táborába. Világának, hősgarnitúrájának viszonylagos szűkösségét is a lehető okok közt említenők. Szerintünk egy kissé lazán függeszkedik a *Mint különös hírmondó* című Babits-vers pompás elemzésén az identifikáció problémaköre; a kapcsolat legalábbis nem oly szükségyszerű, mint az *Apokrifé* és az apokalipszisé. Egyetlen ponton vitatnók az *Erőltetett menet* kiváló interpretációját is. Németh G. Béla „...szürrealisztikus logikájú természeti kép”-nek minősíti „*a bold ma oly kerek!*” fordulatát. Csakugyan van benne „valóságfeletti” elem is, ámde a költemény motivikus hálózatát tekintve természetes, logikus váltás ez. Az első rész szétesett világának képei egészzé, idillé rendeződnek a másodikban, s a holdtalan, rémületes sötétség víziójára („...félelemtől bolyhos a bonni éjszaka”) épp e megnyugtatóan világos, a teljesség reményét sugalló fordulat válaszol. Végszetül pedig: a felejthetetlen Kosztolányi-versről, a *Szeptemberi ábitáról* is elismerőbben, mérsékeltabb szigorral vélekedünk.

Többé-kevésbé mindannyian tanítványai vagyunk Németh G. Bélának. A most középkorú irodalmárnemzedék egyik fő eszméltetőjét tisztelheti benne. Még akkor is áll ez, ha többünk hallgatója nem volt, nem lehetett, „csupán” a könyveivel találkozott. Oly tudóst ismerünk személyében, ki – kölcsönözve egyik kedvelt metaforáját – „*Nem hagyta, hogy pusztán üllő legyen – kalapács is akart lenni*”. Tegyük még hozzá: nemcsak irodalmi ügyekben. Folyvást gyarapodó, tekintélyes életművet tudhat a magáénak, s megvalósította már *Angelus Silesius* valamennyiünket szólító parancsát: „*Mensch, werde wesentlich!*” Ember, légy lényegcs! (Magvető)

LŐRINCZY HUBA

A „platonikus”

Lőrinczy Huba: Fénytörés

Miféle sorsa lehet a „platonikusnak” – szemben a „költővel” –, honnan nyílnak utak a teljesebb megértés birodalma felé, s miféle életből vezethetnek csapások ebbe az egészen soha meg nem hódítható világba? Ez volt egykor az ifjú *Lukács György* dilemmája – bár talán tragikusabbra, rezignáltabbra, vagy éppen érzelmösebbre hangolva –, s erre a kérdésre adott válasszal találkozunk a *Fénytörést* forgatva, mégpedig határozott, meggyőző és egyértelmű felelettel. És bölccsel.

Kockázatos műfaj pedig a kritikaköteté, hiszen míg egyfelől óhatatlanul egy „ízlésforma önarcképeivel” szembesülünk, s egy személység elvárásrendszerét, előfeltevéseit, axiómáit próbáljuk magunkra – a műveknek csak árnyai vetülnek elénk, a tág kontextust egyszemélyes „elvárási horizont” váltja fel, szükségképpen érvényesülő aktualitások lenyomataival szembesülünk – nem szólva arról, hogy a felkeltett érzelmek, szenvedélyek bizonyonnyal összegződve, megsokszorozódva csapnak majd le arra, aki saját véleményét protokoll- és etikettszabályok figyelmen kívül hagyásával, s a bírálat műfajának szinte laboratóriumi tisztaságával műveli. Hiszen bizonyonnyal van ebben a magatartásban valami a „bűnbeesés előtti” naivitásból, abból az őszinte és meghatóan tiszta hitből, hogy a mű – mű, a vélemény – vélemény, az érv – érv és a polémia – polé-

mia. Ami a kritikaműfaj kialakulása idején olyan imponáló, gyermeki nyilvánvalósággal, a felvilágosodásból és felhőtlen racionalizmusokból lepárolt tetszetős elvek öntörvényűségével próbált érvényesülni – és amelyre természetesen így soha nem lehetett módja, sem akkor sem azóta. Mert a Kárpát-medencében a mű sokszor inkább „teti”, „botránykó” vagy épp ideológiai csatorna; a vélemény gyanús és elfogultságokat, vagy irritáló autonómiát sejtet; az érvek súlyát bizonytalanná teszik a szellemi élet kiszámíthatatlan tömegvonzásai, s a polémia többször idéz meg kocsmái verekedést, vagy alapszervezeti beszámolót, mint, felnőtt emberek kölcsönös szellemi megértését.

Lőrinczy Huba írásaiban pedig szemléletet meghatározó erejű ez az elfogulatlan őszinteség, művel és szellemi étellel szembeni becsületesség, a kritikus fogalmának olva pontos és határozott értelmezése, amilyennel csak definíciók összefüggéseiben találkozunk. S éppen ezért emelkedik ki kis, világoskék kötete az esztendő könyvterméséből. Így lesz bírálatkötete egy ideálisan beteljesült „hermeneutikai szituáció” dokumentuma, a megértés szerkezetének reprodukálása, tüzetes és pontos rajza, amelyben az elvárások és előfeltevések egy folyamatos és történeti hagyomány horizontját jelentik, ahol az axiómák mentesek az érdekmeghatározások partikularitásától, ahol

a tág értelmű kontextust éppen a kötetben tárgyalt művek, vélemények, problémák alakítják ki, s az aktualitások sora egy „diakron” folyamatba épül, s nyeri el egyedül méltó helyét. És így már nem kockázatos műfaj a kritikakötet, mert becsülettel lehet vállalni, hogy az idő bizony még Lőrinczy Hubánál is szigorúbb kritikus, vagy hogy a megértés természetéből következik, hogy csak hozzávetőleges lehet.

Szellemi iránykeresésének sajátosságairól, vonzalmainak mélységéről és meghatározó voltáról pedig már „vallott” Lőrinczy Huba, *Szépségvágy és resignáció* című kötetében értő, pontos és nagy tudású, értekezésekben tánta fel éppen a századvég-századelő buja szellemi tenyészetét, kalauzolt szellemtörténeti problémák között, villantott fel egy káprázatos és mégis kevésbé ismert tradíciót – amely azért jelentős művek hajszálcsovcin keresztül mégiscsak felszívódott körünk meghatározó elméinek munkáiba – s így műve egyszerre tűnt időfölöttinek és rendkívül aktuálisnak. Ám, hogy nem csak a „költő”, de a „platonikus” is mennyire csak azt az egy művet alkothatja meg egész életében (és életével), amely végül kijelöli helyét a szellemi égbolt konstellációiban – azt a művet, amely az ifjú Lukács szavaival csak véletlenül a miénk, de amely által magunk szükségessé válunk – bizonyítja a tanulmánykötet ikerdarabja, a bírálatoké: ami ott kérdés volt, itt feleletet kap ami itt a műveken méretik meg, ami folytatásra érdemes hagyomány, centrális probléma, az meghatározó crejú ezekben a bírálatokban is. Ugyanaz a higgadt, művelt és érzékeny értekező szól itt is – csak a műfaj más kissé, csak a közönség más és a felelőség más. Valami-

szólnak, az eszmetörténeti problémákkal tudósi vértetben szemlencsül Lőrinczy Huba, míg a szépirodalomról szólva, végre szabadon engedheti mély empátiáját, ihletett beleérzőképességét; még a – máskor komolyan, tekintéllyel áradó – dikció is szabadabban, üdőbbben csapong. S ahogy a „platonikus” modalitása vall – műfajba, stílusba, problémába rejtve – személyes vonzalmairól és választásairól, úgy szól a kiszemelt művek vissza-visszatérő problémaköre, élményvilága, az értekezések tárgyválasztása a bizonnal számára is meghatározó korszakról, a magyar szellemi élet európai szintű aranykoráról, reménykedések, lehetőségek és beteljesülések káprázatos farsangjáról: a századelőről.

A *Vasárnapi Kör*, a *Huszádik Század* köre, *Ady Endre*, *Balázs Béla*, *Krúdy Gyula* és *Ambrus Zoltán* képpen talán a pedagógusé –, s itt a fogalmat ismét meg kellene tisztítani a „bűnbeesés” ötá eltelt korszak jelentésszennyeződésétől.

Három ciklusba komponálja több mint két évtizedes bírálati, működésének legjavát Lőrinczy Huba: a *Mérlegelések* terjedelmes és alapos egységét az *Eszmetükrák* szegmentuma követi, s a kötetet a *Próbafűrésök* füzeté zárja. A három bírálatcsokor háromféle konstituáló elvet sejtet a művek mögött: legelőbb a kis- és nagymonográfiák méretnek meg, tanulmánykötetekkel, illetve egy ülészak jegyzőkönyvével egyetemben; ezt bölcséleti, eszmetörténeti gyűjtemények, összeállítások bírálatosorozata követi; végül a modern magyar szépirodalom iránt érdeklődő, azt felelősséggel, érzékkel és hagyományismerettel mérlegelő szerzőt szólaltatja meg. A tanulmányokról afféle kistulmányok, csszék, bírálat maszkja mögül elővillanó értekezések

tán talán az igazi főszereplői ennek a könyvnek – ha másfelől indul is el vizsgálódó útjára a szerző, előbb-utóbb ennek a világnak otthonos és termékenyítő légkörébe érkezik, mintha viszonyítási pontként, energiát adó szellemi akkumulátorként, a későbbiekben számba szökkenő irányzatok „melegágyaként” tekintene ezekre az esztendőkre, nosztalgia nélkül, a szomorú „utótörténetek” ismeretével. Ám a kritikák nem zárulhatnak le ennek a világnak a sejtésével, bemutatásával, vagy leírásával, szükségképpen és hangsúlyosan kell az ehhez való közeledés „típusairól” is szólnia: a siker, kudarc, „derék munka”, vagy tévedés mérlegelésekor Lőrinczy Huba kettős tükröt tart – a vizsgált kor és a vizsgáló kora elé egyszerre, a problémákon túl, azok kezelésénél, megragadásának módja, szerkezete is feltárul a könyv lapjain; s éppen ezért igazán érdekes ez a kötet: két időszak szembesül minduntalan, a megértés jellegéről, lehetőségeiről, korlátairól olvashatunk –, s van-e ennél központibb kérdése az irodalom- és esztétörténetnek? S tudnunk kell: harmadikként ott van maga a szerző, aki a két értelmezés és a kétféle válasz alapján tovább kérdezhet – ott van tehát a Lőrinczy Huba tekintetében is bekövetkező „fénytörés” is, tudottan, vállaltan és elfogadottan. A kötet címbe emelve.

A „vonzások és választások” hitelét azonban nem adhatja meg más, csak a következetesen, markánsan megteremtett távolság mindattól, ami a felvetett problémákhoz nem méltó, ahol filiszteri korlátozottságok, tévedések, meggyökerezett előítéletek, ostoba érzékenységek lassan és ellenállhatatlanul fejtik ki bomlasztó munkájukat, s amelynek megaka-

dályozása éppen a kritika feladata lenne. A kritikáé – a szerző értelmezésében. Igényességének alapja így egyszerre lehet saját felkészültsége, s a mű és alkotója iránti tisztelete – amely már a bírálatra választásban is megnyilvánul. Ettől kezdődően azonban nincs kegyelem. S a szigorú tekintet nemcsak a koncepció gyengeségeit veszi észre, nemcsak az adatok pontosságát, hitelességét, feltüntetésük következetességét, összefüggések megrajzolásának módját, lehetőségeit – de azonnal abban a tág kontextusban vizsgálja, amely befolyásolja a tévedéseket, tipikussá, tünetszerűvé teszi a felbukkanó hiányosságokat; Lőrinczy diagnózisában már ott sejteni a terápiát, elmarasztalásainak soraiból egy szellemi élet patográfiája is feltárul. Amely alól – mert tudatosítására képes – ő kivonhatja magát: indulata, tudása, bírálói intenciójának jellege megőrzi őt a fertőzéstől – ámde nem jár-e súlyosabb izolációval, áttörhetetlenebb falú karanténnal napjainkban az egészség, mint valamiféle témát, társaságot és törődést teremtő, kiadós fertőzés? Mintha valaki az irodalomkritika táncparkettjén csak azért sem táncolna menüettet –, noha ritmusérzéke is kiváló, s egyik irányban sem szédítik egyensúlyzóvarok; mintha nem hallaná divatok, jelszavak és pletykák harsány melódiáját.

Bizonysos, hogy Lőrinczy Hubának másra van füle – s annak több köze van irodalomhoz, esztétikumhoz, formátumhoz, mint kanonizációk és anaméták váltakozásaihoz. S mindezt a kifejtés módja, a megfogalmazás, az érvelés is szavatolja. Lőrinczytól nem idegen a magyar kritika hőskorának nyelv- és fogalomhasználata, s az azóta erősen fellazult, s igen sok felemás

hatásnak kitett kritikai élet ellenpéldájaként annak kategóriáihoz, fogalomkincséhez, argumentációs szerkezetéhez fordul. Péterfy, Ambros, Gyulai is ihlető példái lehetnek – már ez is valamiféle ízes, szellemi archaizálásnak tetszik –, ám mindezt szervesen (és magyarul!) egészíti ki a legmodernebb műelméleti és bölcséleti iskolák és irányzatok szemlélet- és kategóriarendszerének alkalmazása, nem hivalkodóan: csak ott és csak annyit, amennyit a vizsgált probléma teljesebb, tökéletesebb megértéséhez kell.

S hogy a pontosságra, az adatok megbízhatóságára oly hangsú-

lyosan ügyelő szerző kötetében éppen a névmutatót habonázta meg a nyomda ördöge – tekintsük talán intésnek, figyelmeztetésnek, olyan démoni incselkedésnek, amely azonban minden bizonnyal valamiféle tanulsággal is szolgál. Ki tudja: talán frivollal. Talán ironikussal. Olyasmivel, hogy „derűt a megismerésbe”, mosolyt a szigorúságba. Ami – tudjuk – Lőrinczy Hubától egyáltalán nem idegen. Hozzátartozik ez is a „platonikus” magabiztossághoz, magányos útjaira boruló, s mégis elérhetetlen nyugalomához. (Szépirodalmi)

NAGY ANDRÁS

Serfőző Simon: Holddal világítottunk

Ötödik, gyűjteményes kötetét veheti kézbe az olvasó, aki Serfőző Simon sötéten lángoló verseire eddig is odafigyelt. Kevés olyan költője van mai irodalmunknak, aki oly messziről és mélyről – a nehéz, keserves tanyasi világból – indult volna, mint ő. A kötet első versétől az ars poeticának számító utolsóig (Innen), szinte minden versében ez a komor szín, a gyermekkori emlékeknek ez a keserű és nyomasztó légiója uralkodik.

E meggondolásból kiindulva Serfőző Simon kötetét akár úgy is felfoghatjuk, mint egy önletrajzi regény torokszorító darabjait, ahol a költő önnön sorsát, önarcképe felvillanó cserepeit rakosgatja egymás mellé, míg végül összeáll egy nagyon is határozott arcél: ítélete önmagáról, nyomorúságos gyermek- és sihederkoráról, a tanyasi lét megpróbáltatásairól, az elbocsátó és megtartó otthoni tájról, a szülőföldről, s végül e „motyónyi házá”-ról. Ebből következik, hogy Serfőző minden leírt képe életének egy-egy sajátos dokumentuma.

A hajdan volt tanyasi gyermeklétnek kitörölhetetlen és sosem felejthető élményei határozzák meg képalkotását csakúgy, mint szigorú ítéletét, emberi és költői „hozádkát”.

S most próbáljuk meg néhány vonással regisztrálni, mi is ez a hozzádék? Serfőző Simon költészete legcrételjesebb jellemzőjének vagy motívumának érzem a már említett

tanyasi létnek mélyen átélt, komor, már-már sötétlő világát; mindez a szorító, nehéz ötvenes években történt, vagyis Serfőző megélte a nagy, átmeneti időket is, megélte az arculcsapásokat, de a reménykedést is.

De azt is, amikor „magasabb célok” érdekében, széjjel kellett szelédniük otthonaikból (Édestestvéreim), otthagyva az „egérjárta” sáros-poros tanyákat, sőt megélte a fejlődésből „kirekedt falvak” agóniáját is (Szedelőzködik), ahol „öregünk egymást takarítják el”. (Emlékük tévelyeg).

Serfőző ezekben a komor, feketén csillogó látletekben mindig értük, az annyi bajt látott otthonmaradókért perel, kiált, mivel úgy érzi, értük senki sem emel szót. S ő, a költő, hogy is hagyhatná cserben őket, aki közülük való?

Verseinek másik jellemzője is ebből az elkötelezettségből indul ki, nevezetesen: a költő első kötetében – itt az első ciklusokban – még csak a gonddal élő szülőföldet fedezi föl a legnyilvánvalóbb igazsággal, hogy később e kemény rajzolatú valóságot kiterjessze az egész „motyónyi” hazára, a *lent* élők világára, akiknek mindig csak anynyi volt a dolguk, hogy a történelmet elviseljék, dolgozzanak látástól vakulásig, vagy fennkölt parancsokra haljanak meg, s ha véletlenül mégsem tudtak volna, akkor halálukig szegénnyel éljenek (Még utána is). Serfőző kötetének nagy bátorsága, hogy a szigorú látélet

mellett a „büntelenek” múltból örökké visszajáró bűnösségét okos szóval végre elhárítsa (Szolgáltatáson igazat, Büntelenül). A költőt nagyon bántja ez a kollektív bűntudat, hisz „a bűnökért... nem mi vagyunk felelősek”, s hiába talicskázunk „még mindig / a múltból hozzánk öntögetett szemetet”, „az egymás bántásaitól rángó / nemzettek közt” nagyon nehéz ennyi megpróbáltatás után egyenes derékkal állni. A költő ezt akarja, mert csak így lehet fennmaradni.

Harmadik jellemzőnek érzem azt a költői kettősséget, amit úgy jeleztem a bevezetőmben, hogy az elbocsátó és megtartó otthoni táj állandó jelenlétét, mert Serfőző Simon számára ez a keserves vivisekció szintén végighúzódik az egész kötetben. A nagy átrendeződésnél úgy érzi, nincs rá szükség, mennie kell: „... a tanyaablakon át / most szökik a te egyetlen fiad, vissza nem nézne, / elmegy verscivel Budapestre” (Anyám). Keserű ironia vegyül a hangjába, mikor faluja parancsát így összegzi:

Útnak eresztett, mert nem tudott már
rám íratni vagyont, földet.
S nem akart odaállítani
a koszmós közös ólakhoz, –

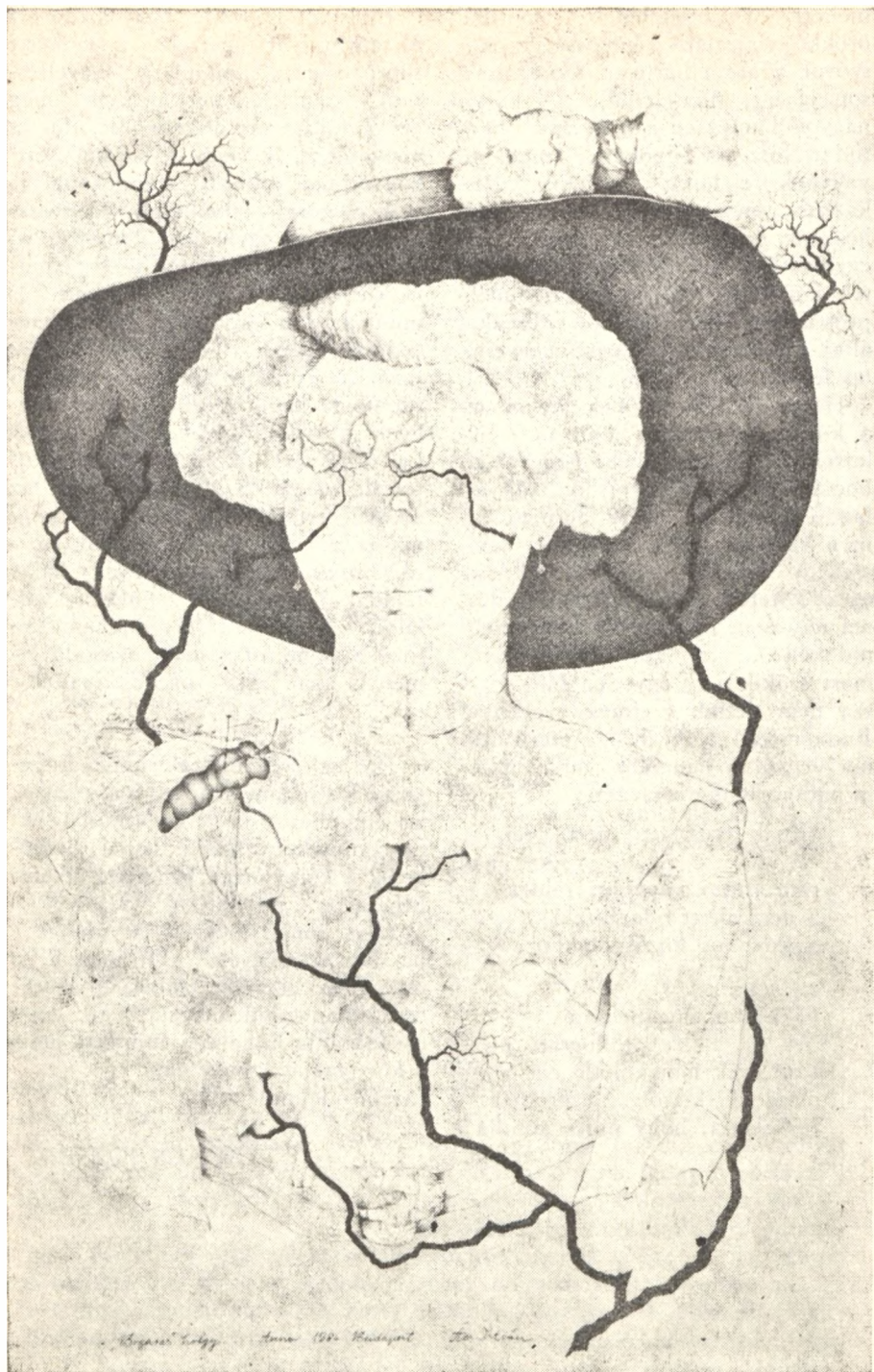
.....

Elküldött magányosan
kullogtató útra,
s az évek hánykolódó ege alatt
mindenki kiszolgáltatottjának.
Így szeret, hogy nincs gondja
velem.

El is fut Újpestig, hogy aztán ott a tanyaudvar helyett a műhelyt söprögesse, s „munkára neveltesen”. Számtalan versében éli meg ezt a fájdalmas elszakadást, de a visszatérést is, hogy a hajdan ott hagyottakat jobbitó szándékával és emberségével felvállalja. Költészetének ez az egyik legjellemzőbb ismérve, ahogy régi önmagáért, elhulló sorstársaiért, a gondokban és munkában megrokkant lelépő nemzedékért perel, sorolja igazát, hisz számára ez az a talaj vagy inkább talppont, ahol – több mint húsz éven át – költőként egyenes derékkal állni tud, akiknek végleg elkötelezte magát. S költészetének ez az elkötelezettség adta mindig és adja ma is az erőt. Mit tethetnénk hozzá? Sosem volt népszerű vagy hálás feladat a gondokat, bajokat vállalni, a diagnózist felvenni, ám Serfőző Simont sorsa, nem avasodó élményei csak erre predesztinálhatták.

Ha az elmondottak után összegezni kívánnám a kötet fontosságát, az elkötelezettség s az erkölcsi bátorság mellett, fekete színei ellenére is, a költő józan bizakodását említhetném. „Hivatásnak választva / a hitet, innen megyek én messze / ha messze megyek.” (Otthonunk: c táj). Úgy érezzük, emberi és költői tartásában minden együtt van, hogy továbbra is kimondja mindazt, amit a kor igazsága megkíván.
(Szépirodalmi)

TAKÁCS JÓZSEF

Bogart Lobby June 1966 Rauschenberg Los Angeles

Onagy Zoltán: Vénusz beteg

Egy úgynevezett „fiatal írónál, aki elsősorban alkotóként ifjú, szig-tulajdonosként már nem egészen az”, nem szívesen írja le az ember, hogy az első kötete jobb a másodiknál (különösen, ha maga is többé-kevésbé e kategóriába sorolható), mert a körmönfont lebunkózás esz-közökre gyanakszik mindenki a mon-dat elolvasásakor. Így szokás a jó-ságos féltés ostyájába burkolni a keserű pirulát, látszólag enyhíteni kritikánkat azzal, hogy a korábbi ke-letkezési művet megdicséjük, való-jában viszont sandán arra célzunk, úgyesen álcázott kárörömmel: írónk pályája „lefelé ível”.

Mindezen látszatokat vállalva, én autentikusabb műalkotásnak ér-zem Onagy Zoltán *Ut Eridanusba* (Magvető, 1980.) című első regé-nyét a tavaly napvilágot látott *Vé-nusz beteg* című novellagyűjtemé-nyénél. Az egyes szám első szemé-lyű formát azért alkalmazom erős hangsúllyal, mert *Siposbegyi Péter*-nek a *Mozgó Világban* és *Laczkó Pálnak* a *Kritikában* megjelent dol-gozatai az ellenkezőjét bizonyítják.

A portré teljessé tételéért csak azért is leírom a primer alkotókat leginkább bosszantó besorolást: Onagy Zoltán annyiban nemzedé-kének jellegzetes képviselője, hogy valóban zsenge korától fogva je-len van, több-kevesebb szünetekkel, irodalmunkban. Első publikációjá-nak éve 1968, a másodiké 1977. hogy az *Ébresztő idő* (Salgótarján, 1977.) táviratstílusú minibiográ-fiáját idézzük. „Beválogatták” egyik

nemzedéki antológiánkba is (Isten tenyerén ülünk). Jelenleg 34 esz-tendő, nem tartozik hát sem a dé-ldelgetett kedvencek, sem az erő-sen megkésettek közé. A mostani „harmincasok” (időzőjeles fiatalok) táborában e többantológiás, egy-két kötetes össztermés sajnos, tipikus-nak számít. *Autsiderré* nem csupán és főleg nem elsősorban büszkén hirdetett JAKon kívülisége teszi, ha-nem sajátos élményvilága.

Alteregói, központi hősei nem mun-kás, még kevésbé lumpen – a vállalt fitzgeraldi attitűd értelmében sem pikareszk – figurák. Inkább „nem értelmiségi” életvitelt folytató alko-tóknak titulálhatnánk őket. Ez meg-határozza szerzőnk oeuvre-jének tárgyiasságát, közegét is: vidéki munkáskörnyezetben játszódnak tör-ténetei, anélkül, hogy a szó legáltal-ánosabb értelmében is „munkás-író” lenne, de nem tekinthetjük műveit „csupán” művész- vagy pusztán generációs közérzetnovellák-nak, illetve regénynek sem. El-mondhatnánk imagoiról a szenvel-gő kívülálló fanyalgásával, hogy nem találják meg az adekvát élet-formát alkotói attitűdjük számára, ám így *ab ovo* elutasítással fogal-maznánk újra éppen az írói szán-dékot. Onagy égi másai ugyanis ép-pen egy sajátos közegnélküliség, sem-sem életérzés szorongásait, bizonytalanságát, illetve csakazért-is humorát, „dafke” kedélyességét és karakánságát kiáltják a világba. Minden centrális figurája alkotó, aki a megszokott művészi, kivált-

képpen „vidéki művészi” státusok egyikét sem ölti magára, aki képtelen – úgymond – „azonosulni”, ám a munkás hétköznapiak circulus vitiosusából kimenti egyszer az önmeghatványozás képessége, máskor az alkoholizálás pillanatnyi lebegését követő pokoli kín. Ez utóbbi terrénumon mégis összetetalálozik munkatársaival, ám el is választja tőlük, hogy intenzívebben éli át az inferno szenvedéseit. Azaz a schová sem tartozás valahol az életeleme, a közegtetlenség a közege.

Onagy műveinek másik alapkonfliktusa: a családban élés lehetőségei és lehetetlenségei. Az *Út Eridanusba* című regényéből ismerős az érzékeny, ám az idők folyamán toleranciartartalékait elvesztő feleség, akivel együtt élni, akitől különválni – egyaránt képtelenség. Belülről is elviselhetetlen a kapcsolatuk, amely „a pokol a másik ember” sartre-i gondolatának hü illusztrációja lehetne. Ám tarthatatlanok a körülmények is, amelyek a „kezdő embereket” itt és most nyomasztják. Így hősünk lelkifurdalások és önfelmentések, absztinenciát ígérő nekigyürközések, majd a napi tevékenységvágyat is megfojtó filléres mámorok ellentétes pólusai között őrlődik örökké. Számára eldönthetetlen, hogy saját énjének diabolikus része tette-e lakhatatlanná mikrokörnyezetének klímáját, vagy az eleve borzalmas külvilág alakította-e őt ilyen sem-sem lényé.

Onagy Zoltán nyelvezete költői, hajlékony. Sajátos humora, a játékoság, a fantázialebegés, a spicces ejtőzés egyszerre tárul föl eredeti szóképződményeiben. Egykét írásának felütése kiváló. Műveinek szociológuma és a stílus, amellyel a napi bivalykortyoktól üvegesedett tekintet prizmáján keresztül láttatja a jelenségeket, a

tárgyakat, igaztalanul idézi föl sánda itészi szemekben *Hajnóczy Péter* delíriumos látomásait, *Bólya Péter* profi alkoholistáinak sziluettjét. A *Vénusz beteg* novelláiban az italozást megelőző kedélyesség, az ittasság, a másnaposság bágyadt fény, a munka robotos jellegezettségével együtt a maguk testességében, vasok realizmusában mutatkoznak meg. Inkább azon kellene eltöprengenünk, miért ennyire hasonló, sőt, már-már tragikusan egyforma nemzedékünk egészen különböző indíttatású, foglalkozású, műveltségű képviselőinek élményvilága, hétköznapijainak jelentős része. Még egyértelműbben érte Onagyot *Körmeny Zsuzsanna* egyébként érzékeny, értő tanulmányában az *Esterházy Péter*-remniscenciák vádja. Valójában inkább arról van szó, legalábbis érzésem szerint, amit *Kulcsár Szabó Ernő Irodalomértésünk és a fiatal irodalom* (FASÍRT, 1982. Magvető-JAK) című kitűnő dolgozatában a *Termelési regény*nél is salingeres, micimackós infantilizmusnak nevez, azaz az áthallás forrása közös. Nemzedékü(n)k hatvanas éveket nosztalgikusan visszaidéző gyermekdedsége alól (ld. még *Bereményi Géza, Csaplár Vilmos*, a fénykorabeli *Császár István* stb. kerouac-os pikareszkiadait), úgy látszik, az outsider Onagy Zoltán sem vonja ki magát.

Amiért a fölsorolt markáns éretnyek ellenére is hiányérzetünk van, azt nem „utánérzések” motiválják, sokkal inkább az *Út Eridanusba* nyomán keletkezett várakozásaink. Még kevésbé okoz gondot, hogy nem kreál hazug kiutakat a kiúttalanságból, sőt, az *Út Eridanusba* legszembeütőbb hibája éppen az öntörvényűen illúziótlan műhöz szervesen illeszkedő, *biztatást sugárzó befejezés*. S hogy végre

néven nevezzem, miért érzeni erőteljesebbnek a regényt, az elbeszélés-kötetnél: az Eridanusban, Onagnak sikerült egy önmagában, a puszta sztori szintjén rádiójáték-szerűen konvencionális kezdetet cnyhén szürrealisztikus világlátásával, a főhős líraian játékos párbeszédcével (amit különböző énjével folytat) hitelessé tennie, amelyből egy életvitel kudarcának költőien látomásos valósága kristályosodik ki. Nem beszélve a meditatív, filozofikus hangoltságra nyitott hajlamról, amely a novelláit is mélyebbé, egyetemesebbé tehetné, igazi infernális alámerüléssé súlyosbíthatná hőscinck pokoljárásait.

Szimbolikusan jelzi Onagy hangjának elvaskosodását az is, hogy a regény Eridanusa képzeletbeli tartomány, csillagváros, amely elérhetetlen jelenvalóságával kísért, lebeg az őt kereső főhős tudatában. A *Vénusz beteg* legjobb elbeszélé-

seit tartalmazó ciklusában (Íme Eridanus) konkretizálódik, egy város pszeudonimjává lényegül. Ehhez az alkotónak kétségtelenül joga van, de olvasója, alkalmi ítéské legalább ennyire jogosan érezhet csalódást. Meglehet, ezekután e sorok íróját vádolják meg, hogy az intellektuális, neoavantgarde szemlélet iránti elfogultságából csak azértis antirealizmusra biztatja szegény nemzedéktársát. Ráadásul a novellák nagy része szemelvényízű, mintha több készülő regény részleteiből „állították” volna össze, így a kötet egésze is a hanyagul komponáltság látszatát kelti, pedig minden az elemzett gondolkörökön belül forog. Onagy Zoltán ennek ellenére – kiváltképpen egynémely dédelgetett kedvenchez mérten – az eddiginél mindenképpen több szakmai figyelmet érdemlő író. (Magvető)

PÓSA ZOLTÁN

Két békési költőről

Tomka Mihály: Magányunk leltára, Újházy László: A békae jegyében

Elsősorban vidéken megjelenő lapok, folyóiratok hasábjairól ismerjük nevüket. A szűkebb haza, Kner Izidor szellemének örököse, viszont méltó figyelmet szentel tehetségük kibontakoztatásának. Ezt igazolják a korábban napvilágot látott antológiák, amelyekben szerepeltek és az első önálló verseskötetek is. Tomka Mihálytól 1979-ben, Újházy Lászlótól pedig 1981-ben adtak ki egy-egy figyelemre méltó gyűjteményt: *A hallgatás ellen, illetve Kövek között. Az Új Aurora füzetek* sorozatának e két darabját most újra kézbe véve, csak meg erősödik bennünk az ígért.

Tomka Mihály következtessége, nosztalgiaát hordozó életszemlélete, a kötött és szabad versek sajátos formáiban valósulnak meg. Mostani kötetének tükrében – mindezt – elsősorban, *Március, Hó-bátország, Temető-nádas* és *Sirva szült csillag* című verseiből érezhetjük. Fegyelem és emlék – nála olyan egységet alkot, amely feljogosítja szorongásos lelkiállapotának balladaszerű kimondására. *Sinka István, Radnóti Miklós, Pilinszky János* látomásai jutnak eszünkbe sokszor. Lát szöveg igen távol eső pólusok ezek, Tomka Mihály költészetében mégis egységet alkotnak; a sorsélmény tragikumában. Leírászerű terminusait úgy tudja ötvözni a lét szubjektív képzeivel, hogy ott érezzük soraiban az emberi fenyegetettséget is. Káini tett, egytetemes szenvedés fogalmazódik meg több versében. „*Torok emlékéit hoztam / és bosz-*

szú ébezést, / madár riadt, szarvas leste / öklöm mellett a kést” (*Sirva szült csillag*), „*Koponyacsont. Apámarcú / legény rohadt a sárba – / mivé virágzott bánatod / édesanyánk, te árva*” (*Temető-nádas*). Mai költészetünkben – elsősorban *Utassy József* világát érezhetjük rokonnak, különösen Utassynak *Csillagok árvájával* jelezhető pályaszakaszát. A magáramaradottság érzése, a történelemből-múltból hozott emlékek fájdalmas előrevetítése mindkettőjüknél fontos elemek. Utassynál azonban versszervező erőként vannak jelen a kozmikus távlatok is, amelyek a *Magányunk leltára* szerzőjénél inkább csak képi fokon fogalmazódnak meg. A látványából teremtett történetiség nem jut el minden esetben az általánosítás érvényéig. Ezért érezzük olykor jelenidejűnek, a konkrét valóság tükröképének egy-egy írását. Szociografikus elemek, életrajzi mozzanatok teszik hozzáférhetővé a Körösök vidékének lassan változó tájait, történelmi-társadalmi problémáit. „*Kötény-kék ég alatt / meleg zöld-sárga sár / az a volt oltalom / ma bánatos mocsár*” – írja *Vakolatok egy vályogház falára* című kompozíciójában, s tesz hitet a szülőföld jövőért aggódó erkölcs mellett. Meditatív szembesítései, a kor létélményeiben gyökerező indulatok, felelősséget átmenető komplementációk. Kiegészítik egymást, ugyanakkor filozófiai töltést, üzenetet adnak a verssé érlelődő szavaknak. Így válnak lírai töp-

rengései „magányunk leltárává” – meghirdetve a teljes emberi élet forradalmát.

Újházy László impressziói, pillanatokból kimetszett képei szintén természetközeli. Nála azonban – szemben Tomka lélektan irányultságával – a vers „kifelé” építkezik. Objektív életszemlélete a valóság – sokszor véletlenszerű – darabjait rendeli egymás mellé. Esetlegességét, a tárgyi világ hirtelen megragadását azonban metafizikus síkon a szabad versek törvényei szerint szabályozza. Kicsit ellentmondásosnak tűnhet mindez, de egyértelművé válik, ha végiggondoljuk a szabad versek immanens áttételeit, erővonalait. „Nézem az égrebajigált galambokat, / és nincs mit kezdeni” – indítja tiszta képeit, békesürgető gondolatát a *Hiányérzet* című költeményében. Szembetűnő az a könnyedség, elegáns hétköznapiság, ami egész költészetére érvényes. Már a *Kövek között* – első verseskötete – is egyértelműen árulkodott erről a játékos, groteszkbe hajló, expresszív indítatásról. Nem véletlen, hogy beválogatták a *Madárítton* (1979) című antológiába is, hisz avantgarde törekvései mindenképpen szoros szálakkal kötik a szójátékok, képversek, lírai kísérletek, szövegek stílusirányzataihoz. Második kötetét elolvasva, az előbb említett rokonság állandósulását, elmélyülését figyelhetjük meg. Most is a látvány viszi előre lendületét, s bont ki egészen váratlan formációkat a szavak öntörvényűségéből: „*újságégen újság ragyog / újságúton / újságkocsik / újságkarambolok*” (*Újságolás*). Archetipikus versről van szó, ami – szinte – csak az ötlet születéséig létezik, „újság” monotonitásával áll előttünk mindaddig, amíg fel nem ismerjük a játékosság mögött meghúzódó való-

ságfedezetet: a kegyetlenségről, háborús öldöklésekről szóló újsághírek ellepik lassan az életünket! Így viszont már a döbbenet erejével olvassuk a befejező sorokat: „*és ne vigy minket az újságba, / de szabadíts meg a gonosztól / Újság*”. Több verse ennek az „újságháború”-nak a veszélyeire hívja fel az olvasók figyelmét. A *Hiányérzet* idézett sorai – önmegsemmisítő érzéseink összegzéseként – jut el a béke hiányának tragikus megfogalmazásáig: „*Nézem az égrebajigált galambokat, / és szájukban / a hiányzó olaját*”. Erre – a kötet egészét átfogó hiányérzetre – kérdez rá Újházy László könyvének címe is: *A békae jegyében*. A kettős értelmezés lehetősége még azt is megengedi a szerzőnek, hogy játsszon. Olvasói játszó kedvünk azonban lelohad, ha végiggondoljuk azt az utat, amely a *galambtól* a *békaig*, a menekülő békaig vezet.

Tomka Mihály és Újházy László most megjelent kötetét egybevetve, még szólnunk kell néhány fontos sajátos vonásról. Először is nyelvi-stilisztikai magatartásukról, ami erősen megkülönbözteti őket egymástól. Tomka a klasszikus formák vonzásában, a metrum szabályainak is engedve írja verseit; balladisztikus vonalvezetéssel, a magány kegyetlen szorításának érzésével. Befelé forduló költészetéből adódik, hogy szókinccse – éjszaka, magány, fagy, csend, tüprengés, lélek, virrasztás, szegénység, vér, zokogás – a szubjektum legbensőbb titkai-szorongásai felé irányul. Újházy Lászlónál mindez éppen ellentétes, az objektív valóság egy-egy darabjához kötött: levegő, papír, pilálat, víz, kő, fa, sötétség, neutron, holló. Sokkal oldottabb nyelven, a pillanatnyiság ígézetében villantja föl életünket. Látszólag fegyelmezetlenebb, mint Tomka, de legsike-

rültebb versei eredetiségéről, a nyitott személyiség szárnyalásáról győzik meg az olvasót. Indulataikat, emberi-költői vágyaikat is nagyon eltérő megnyilatkoztatásban vetik papírra. Tomka a szavak-szókapcsolatok pontosan érzékelhető keménységével, asszozációs terével, Újházy pedig a játék és valóság határán kimondott félszavakkal, elhallgatásokkal ítélezik. A *Magányunk leltára* szerzőjénél, csaknem minden esetben érezzük a megélt intuíción teremtő szerepét, Újházy-nál sokszor a fontos dolgok is véletlenül születnek. A két kötetet egymás mellé téve mégis úgy érezzük, szervesen kiegészítik egymást. Amit Tomka Mihály összegz a *Magányunk leltára* három ciklusában, azt Újházy kivetítitárgyasítja a valóság problémaköréinek konkrétságában. A *Szülőfalum*, *Elásott ékszerek*, *Nagyanyám*,

Vakolatok egy vályogház falára című versek nosztalgikus emlékképei, gyermekkort idéző mozzanatai mintha csak Újházy László *Erőt vettek rajtam* kompozíciójában folytatódnának, szürkülnének hétköznapokká. A józan belátás, a fölmérhető világ pontos érzékelése teszi Újházy László számos versét „cínkussá”, míg Tomka Mihály hasonló tartalmú költeményeiből az alkotó személyiség önpusztító magánya olvasható ki. Az irodalomtörténetből jól ismert ez a kétféle viselkedés, Tomka Mihály és Újházy László sajátos világának teljes megismeréséhez azonban az olvasói kíváncsiság értő figyelme kell. Várakozásunkat megérdemlik mindketten, hisz a *Magányunk leltára* és *A békae jegyében* című szép kiállítású kötetek a tehetség biztos jegycit hordozzák. (Békécsaba).

MADÁR JÁNOS

PALÓCFÖLD

A Nógrád Megyei Tanács VB
művelődési osztályának lapja.

Főszerkesztő:
PRAZNOVSZKY MIHÁLY

**A SZERKESZTŐBIZOTTSÁG
ELNÖKE:**

Dr. Horváth István

**A SZERKESZTŐBIZOTTSÁG
TAGJAI:**

Csik Pál

Dr. Fancsik János

Füzesi István

Németh János István

Dr. Szabó Károly

Dr. Tamáskovics Nándor

Tóth Elemér

A SZERKESZTŐSÉG TAGJAI:

Dr. Bacskó Piroska

Czinke Ferenc

Kovács Anna

Pál József szerkesztő

Szerkesztőség: 3100 Salgótarján,
Arany János út 21. Telefon: 14-386.

Kiadja: A Nógrád Megyei Lapkiadó
Vállalat. Felelős kiadó: *Bálint Tamás*
igazgató.

Készült a Nógrád Megyei Nyomda-
ipari Vállalat salgótarjáni telepén,
8,4 (A/5) ív terjedelemben.
F. v.: *Kelemen Gábor* igazgató.
86.44764 N. S.

E SZÁMUNK SZERZŐI

Alexa Károly kritikus (ELTE, Bp.);
Ardamica Ferenc író (Losonc, Cseh-
szlovákia); *Cs. Varga István* irod.-
tört. (Eger); *Fráter Zoltán* kritikus
(Bp.); *Ghyczy Tamás* népművelő
(Bp.); *Kissné Novák Éva* főiskolai
tanár (Szeged); *Kormos Sándor* köl-
tő (Bp.); *Lőrinczy Huba* irod.-tört.
(Szombathely); *Lőrinczy István*
költő (Salgótarján); *Madár János*
költő (Nyiregyháza); *Magyar József*
költő (Nyirbátor); *Nagy András* író
(Bp.); *Petrőczy Éva* (költő) (Bp.);
Pósa Zoltán író (Bp.); *Romsics Ig-
nác* történész (Magyarságkutató Cso-
port); *Szakály Sándor* történész
(Hadtörténeti Intézet); *Takács Jó-
zsef* író (Hódoscsépány); *Tandori*
Dezso író-költő-műfordító (Bp.);
Vitray Tamás (MTV, Bp.).

Terjeszti a Magyar Posta. Előfizethető bármely hírlapkiadó postabizalmánál, a posta hírlapüzleteiben és a Hírlapelőfizetési és Lapellátási Irodánál. (HELIR) Budapest, V., József nádor tér 1. - 1900 - közvetlenül vagy postautalványon, valamint átutalással a HELIR 215-96162 pénzforgalmi jelzőszámra. Egyes szám ára 16 Ft, előfizetési díj fél évre 48 Ft, egy évre 96 Ft. Megjelenik kéthavonta. *Kéziratokat és rajzokat nem őrzünk meg és nem küldünk vissza.*
ISSN: 0333-1187. Index: 25-925.

Ára: 16,- Ft

PALÓCFÖLD
